

Fra den gamle Bondegaard.

Af T. Kragelund.

A. Soeld. I ethvert Hus, Boelsted eller Gaard paa Landet og saa godt som de fleste Hjem i Byerne fandtes i svundne Dage et Sold. Der taltes for det meste om tre Sold. 1. Et Kornsold, »æ Kwonsoeld«, 2. Avnesoldet, »Emtesoldet« eller »æ Ovnsoeld«, 3. Tørvesoldet eller »æ Smolsoeld«.

Tørvesoldet er det mest udbredte. — Paa Landet og i Byerne fyredes der med Tørv. Der blev altid i Tørverummene en Mængde Smol eller Snus liggende paa Bunden; dette Snus og Smol var tillige fyldt med Sand og var derfor ubrugeligt til Brændsel, det slukede Ilden. Luften kunde ikke trænge igennem det fine, tunge Støv; til dette brugtes »æ Smolsoeld«. Sandet og det fine Støv faldt igennem Soldet, tilbage blev Tørvestumperne, som var udmærket Brændsel. Kornsoldet og Avnesoldet fandtes kun, hvor der dreves Landbrug (avledes Korn). Kornsoldet var meget fint (tæt) i Hullerne, saa kun de fine Frø og Sandkorn kunde komme igennem.

Avnesoldet var med større Aabninger, ca. 10 mm i Kvadrat. — Avnesoldet eller »æ Skumpsoeld« anvendtes til at faa Kornet fuldstændig fra Avnerne. Kornet faldt igennem Hullerne, og Avnerne blev i Soldet.

Soldet bestod af to tynde Træringe, den ene større end den anden, saaledes at den ene kunde glide ned

over den anden. Disse Træringe kaldtes »æ Soeldstim-
mel«; der skelnedes mellem øverste Stimmel og un-
derste Stimmel. Den øverste var ca. 6 Tommer bred,
den underste ca. 3. Soldet var 1 Alen i Tværmaal.
Stimmelen Tykkelse eller Ringen var ca. 5 à 6 mm.
Disse Træringe var for det meste af Fyr, enkelte af
Asketræ. Træet skulde være fuldstændig lige i Aa-
rerne, hvad enten det skulde saves eller blev kløvet
ud af en Træstamme. — Naar dette tynde Stykke Træ
skulde bøjes rundt til en Ring, blev det paa den ene
Side banket med det skarpe af en Hammer tværs over
Træaarerne, saaledes at de paa en Maade knustes.
Træet bøjedes paa denne Maade af sig selv. — De to
Ender, der blev lagt over hinanden, blev skaaret eller
høvlet skarpe, tynde ud til Enden, saa Stimmelen paa
den Maade ikke blev meget tykkere, hvor Sammen-
føjningen var. — De saaledes over hinanden liggende
Ender af Ringen (Stimmelen) blev syet med Skinner,
der i Forvejen var lavet.

Soldfabrikationen eller Haandværket at lave de for-
skellige Sold var for Trækranse eller Stimmelernes
Vedkommende ikke Husflidsarbejde. Det var kun
nogle enkelte i hvert andet eller hvert tredie Sogn,
der kunde dette Haandværk.

I de større Købstæder var der altid en eller to, der
handlede med de forskellige Slags Sold og havde
Værksted, hvor de forskellige Ting forfærdigedes. De,
der drev dette Haandværk, benævnedes som Soeld-
sætter, Mandens Navn nævnedes aldrig. Man spurgte
efter »æ Soeldsætter«, og saa fik man Gadens Navn
og Husnummer opgivet. — I Hunderup Sogn levede
for mange Aar siden en Soeldsætter. Det var i Lands-
byen Sejstrup, Huset laa ved den gamle Drivervej
efter Ribe, der senere blev liget, nu Landevej. Kun
faa anede Mandens Navn. Børnene kaldtes æ Soeld-

sætters, og da de blev større og kom ud at tjene, beholdt de Navnet. To Piger, Kjesten og Marie, benævnedes Kjesten Soeldsætter og Marie Soeldsætter; med Drengene var det ligesaa.

Naar Stimmelerne var færdige, skulde Soldet laves eller bygges. Den brede Ring blev lagt paa et Bord; ca. 1¹/₂ Tomme fra Randen, der vendte opefter, spændtes rundt om Stimmelen en bred, stærk Skinne. Med nogle enkelte Stik blev den enkelte Steder fæstnet til Stimmelen. (Stik) Syning var med Skinner.

Til Kornsoldet brugtes kun Barkskinner. Den fine, glatte Side vendtes ind eller opad i Soldet. Til Avne- og Smolsold brugtes Raaskinner, og før Brugen blev hver enkelt Skinne omhyggeligt efterset.

For at kunne lave et godt og pænt Sold maatte Skinnerne have nøjagtig samme Tykkelse og have samme Bredde, ikke saaledes at forstaa, at alle Skinnerne skulde have samme Bredde. Det var den enkelte Skinne, der skulde have nøjagtig samme Bredde helt igennem. Tykkelsen skulde derimod være ens for alle Skinner.

Naar Skinnerne paa den Maade var sorteret, sattes den ene Ende af en Skinne op under Skinnen, der var spændt omkring Stimmelen, — Skinnen bøjedes op over Kanten og førtes frem lige tværs over Soldet, bøjedes ned over Kanten paa den modsatte Side, og Enden førtes nedefra og op under Skinnen, der var spændt omkring. — Stimmelen drejedes en kvart Gang rundt, en Skinne blev fæstnet og sat i paa samme Maade. Midt over Kransen eller Stimmelen sad nu et Kors; saaledes begyndtes der, for at Soldet kunde vedblive at være rundt. De efterfølgende Skinner spændtes over skiftevis, alt imens fremkom et nydeligt Fletværk, hvor den ene Skinne hveranden Gang kom øverst og nederst. Afstanden mellem Skinnerne i et Korn-

sold var 2 à 2½ mm. — I Avnesoldet og Tørvesoldet var Afstandene mellem Skinnerne omtrent ens, disse havde lidt større Huller.

Naar alle Skinner paa den Maade var spændt over Soldet, og Afstanden mellem dem var eftersat, blev Bundstimmelen sat paa; der blev taget nøjagtigt Maal. Bundringen eller Understimmelen maatte ikke hverken være for stor eller lille; den skulde være meget stram. Sad den for løst, gik Bundet af Solden, og var den for stram (lille), og der forsøgte at banke den paa med en Kølle, sprængtes Skinnerne. Derfor var det ikke det letteste at sætte denne paa.

Bundstimmelen, der var ca. 3 Tommer bred, førtes 2 Tommer op omkring den brede Stimmel og dækkede fuldstændig, hvorledes Skinnerne var sat fast. 1 Tomme sad nedenfor Bunden for at beskytte den, naar Soldet sattes i Loen eller paa Loftet, og for at holde denne Afstand sattes to Skinner i et Kors under Soldets Bund og fastgjordes i Understimmelen. Paa den Maade kunde Soldet ikke forandre Stilling i Ringene eller Stimmelerne.

Paa Gaarde, hvor Manden eller Karlene, ofte var det ogsaa Husmanden, var øvet i at kløve og lave Skinner, satte de selv ny Bund i Tørve- og Avnesoldet. — I Kornsoldet var der kun faa, der prøvede at sætte ny Bund. Det skulde jo være meget nøjagtigt Skinnemateriale til dette Brug. Kornsoldet kunde næsten ikke slides, og derfor blev Bunden meget sjældent fornyet. Derimod var Tørve- og Avnesoldet, hvor der kom baade Sten og Sand, udsat for meget Slid, og det blev heller ikke omgaaet med samme Forsigtighed som Kornsoldet. — Naar Tørvesoldet, »æ Smoldsoeld«, laa i Tørvehuset, anvendtes det ogsaa ofte med Bunden i Vejret til at gemme en læggesyg (skruk) Høne under. Et Stykke Træ eller en Sten

blev lagt paa Soldet — naar Uheld var med, og en kom ud i Tørvehuset uden at vide dette, kunde der ogsaa sættes en Fod i Soldet, Skinnerne bristede, og Hønen slap fri.

Den gamle Husflid »o sæt en Soeldbund« kendes ikke mere. Desværre synes det, som noget af Arbejdets Glæde ogsaa er gaaet tabt. Det sidste passer selvfølgelig ikke. Alt i denne Verden afhænger jo altid af Øjnene, der ser.

B. Sand. Sand, hvorfor skrive eller tale om Sand, der er saa almindeligt; alle Vegne er der Sand, det er næsten saaledes, at vi ingenting kan røre ved, undtagen der er Sand i det eller ved det, eller man kan sige, der ikke er anvendt Sand ved Fremstillingen af. Det ligger ligefor at nævne Mursten, Cement, Glas, dertil alle disse forskellige Overgangsformer helt ned til Sandpapir (Glassplintepapir) o.s.v. I næsten alle Genstande til Brug og Nytte og i finere Pyntegenstande findes der Sand eller Bestanddele deraf.

Engang var Sand noget ganske andet, da blev det gravet op af Jorden og anvendt til Pynt, til Højnelse af Hyggen i Hjemmet og tjente som Bevis paa Renlighed. Det var dengang, ingen havde Bræddegulve, enten var det Lergulve eller Belægning af smaa Kampesten. Men i de pænere Stuer anvendte man gerne firkantede eller sekskantede Fliser af brændt Ler ligesom Mursten. Til Renholdelse af disse Gulve brugte man en Kost, »æ Liem«, bundet af Sortebærris (Revlingris), men inden Kosten blev taget i Brug, blev Gulvet stænket med Vand for at holde Støvet i Ave. Til Slut blev der strøet Sand paa. Det var skarpt Sand kaldet Gulvsand, der var langt at foretrække fremfor det fine Sand, som gav Støv. Derfor var Kvinderne særlig opmærksomme, naar der købtes eller hentedes

Gulvsand; det blev meget kritisk eftersat, om det føltes skarpt og rent i Haanden, og ikke det mindst vigtige, om det var næsten hvidt som Sne. Sandet kunde ogsaa være for storkornet, saa det knaste uhyggeligt, naar det betraadtes af de jernbeslaaede Træsko.

Sand var saa stor en Nødvendigheds-Artikel, at der næsten i alle Ejendomme fandtes en muret Kælder (kaldet »æ Saaendhwol«) til dette Brug.

Kælderen, der i de fleste Ejendomme fandtes i Bryggerset, var af forskellig Størrelse, efter Gaardene i Almindelighed kunde de tage fra 1 til 2 Læs Sand.

I flere Landsbyer, ja endog i hele Sogne fandtes der ikke rigtigt Gulvsand, alt blev hentet udensogns.

Naar en Mand var saa heldig at have Gulvsand i Marken eller paa Heden, da havde han en sikker Indtægtskilde. Paa Ribe Torv var Sandhandelen i den Tid en meget stor Forretning. Sandet blev solgt i Skæpper eller hele Læs.

I Hunderup Sogn ligger eller laa for ikke mange Aar tilbage en stor Hedestrækning (nu er den opdyrket), kaldet Hekkeland, og i et Højdedrag midt paa Heden var der ualmindelig godt Gulvsand. Mange Læs er i Tidens Løb hentet paa denne Hede, men nu græsser Kreaturerne, hvor der før var Grave, eller Høstmaskinen kører gennem Kornmarken, ingen tænker i Dag paa, at dybt i Jorden ligger det fine, hvide Gulvsand, der engang var saa eftertragtet. Nu er det glemt.

Som før nævnt fandtes der næsten i alle Gaarde og Huse en Sandkælder, der fandtes ogsaa en Sandkasse, som var lige saa vigtig en Brugsgenstand som Spanden, der brugtes til at faa Vand op af Brønden med. Sandkassen var lavet af tyndt Træ i Størrelse ca. 12 Tommer lang, 9 bred og 4 Tommer høj Kant.

Denne Kasse, fyldt med Gulvsand, holdt Pigen eller Konen, der skulde strø det paa Gulvet, med venstre Arm

i skraa Stilling ind mod Kroppen, medens hun med højre Haand tog Sandet af Kassen for at strø det paa Gulvet.

Dette Arbejde var en fuldstændig Kunst for den, der mestrede det, men der var ogsaa Kvinder, som aldrig fik det lært. Sandet skulde fordeles ganske tyndt og regelmæssigt paa hele Gulvet, der maatte ikke være mere det ene Sted end det andet, ingen Striber ses, det skulde ligge ligesaa jævnt, som de første Regndraaber viser sig paa en Flade tørt Sand.

Til de unge Piger sagdes der ofte: »Naar du ikke kan strø Sand ordentligt paa Gulvet, da kan du ikke faa en Kæreste eller blive gift«.

Mange unge Piger har grædt Fortvivlelsens Taarer, naar Konen Gang paa Gang gav Ordre, at Gulvet skulde fejes og strøes med Sand om og om igen, indtil Pigen fik lidt Begreb om Kunsten at strø Sand.

Værst var det dog til Højtiderne, naar Storstuen, »æ oue Stou«, skulde rigtig pyntes.

De røde Sten eller Fliser blev først grundigt fejet, derefter grundigt vasket i Vand med lidt Sand. Stenes røde Farve kom efter denne Behandling rigtig frem.

Saa blev Sandkassen hentet ind efter at være fyldt med Sand, som var fugtet saa meget, at det faldt godt sammen, et Fingerbøl blev fundet frem, og Arbejdet med at pynte Gulvet kunde tage sin Begyndelse.

Fingerbøllet blev fyldt med Sand og anbragt nøjagtig midt paa Gulvflisen med Aabningen nedad, saa man kunde fjerne Fingerbøllet for atter at fylde det og lave en ny Sandtop, der med fire eller seks andre blev anbragt i passende Afstand i en Rundkreds udenom den først anbragte midt paa Flisen.

Det var et meget stort Stykke Arbejde, særlig naar man tager i Betragtning, at der op til Højtiderne er meget andet Ekstraarbejde, der skal fra Haanden.

Arbejdet med Sandtoppene i Storstuen blev udskudt til sidst, og da det udførtes siddende paa Knæene, kaldte man det at hvile, selv om Klokken ofte blev tolv og eet om Natten, inden der kunde begyndes, og Arbejdet tog tre à fire Timer.

Det var et ejendommeligt Syn at se de røde Fliser besat paa denne Maade med de mange smaa, næsten snehvide Sandtoppe. Ingen fik Lov at komme derind, Døren blev kun lukket op, saa man kunde nyde Synet.

Noget andet var det, hvis Præsten eller Degnen kom; deres Fodtrin var mere værdifulde end de mange smaa Sandtoppe. Med Stolthed fortalte man, hvem der havde foraarsaget Ødelæggelsen af det store Arbejde.

Foran de fleste Indgangsdøre var lagt nogle smukke regelmæssige Figurer af Kampesten, som blev fejet og bestrøet med Sand ligesom Fliserne i Stuerne. Det var baade smukt og indbydende at komme til Indgangs døren, hvor der foran var saa ryddeligt og pænt.

Med en ejendommelig Følelse gik man indenfor, man saa de hvidkalkede Vægge, renskyllede Vinduer, Siemstolene ved den gamle Bilæggerovn og Gulvet bestrøet med det smukke, hvide Sand; det var, som Fred og Hvile fandtes netop her.

Nu er det saadan, at kun faa kender Navnet Gulv sand, ingen kan tænke sig, at hvidt Sand engang har været saa efterspurgt en Vare.

Sandet maa ses, Solen skal skinne paa det, og alle vil sige, det er smukt.

Det hvide Linned har altid været Kvindernes Stolt hed og fremvistes, naar der kom fremmede; dengang blev Sandkassen, der var hvidskuret og fyldt med det hvide Sand, fremvist samtidig.

Vi, der har set det, forstaar knap, saa hurtigt alting glemmes.

— — — —

C. Høstvognen. Høstvognen er et Udtryk eller Ord, der ikke i Vestjylland som Mærkeord er standset ved.

Høvognen (Engvognen), »æ Engevuen«, var det vigtigste; derfor blev Vogntøjet meget grundigt efterset, inden Høbjergningen skulde begynde.

Høstvognen eller Høvognen set tildels ovenfra. Billedet viser tydeligt Skravler og Lastræ, samt en Rive bag i Vognen.

Den lange Vej til Engene tog haardt paa Vogntøjet, og Vognene blev nogen Tid før undersøgt, om Stældtræet og Vognhjulene kunde holde til de tunge Hølæs.

Holdt Vognen til Høbjergningen, da var alt andet Smaating. Kornbjergningen var kun smaa Læs, og til dette kunde Vognen sagtens holde.

Tilrigningen af Hølæsvognen og Kornlæsvognen var nøjagtig den samme med Undtagelse af Svøbere»

bet (æ Swøwre), som kun anvendtes ved Højbjergningen.

Høvognen var altid med Kasse paa. — Vognkassen bestod af Bundfjælen, to Sidefjæle (Haverne) samt Forenden og Bagenden (æ Forsmæk o æ Bagsmæk). Ovenpaa Vognkassen lagdes æ Skravler, der gjorde Vognen bredere. Det var, for at Læsset kunde lægges ud til Siderne med det samme; men først og fremmest var det, for at Vognhjulene kunde holdes fri. Uden Skravler vilde Læsset med Hø eller Korn blive presset ned mod Hjulene, saa de ikke kunde løbe rundt.

Desuden hørte til Høstvognen et Stykke Reb om Forenden af Vognkassen, men bag ved Skravltræet, saa Rebet ikke kunde glide frem. Naar Rebstykket var bundet sammen, skulde det være saa langt, at det kunde naa ca. 4 Alen i Højde fra Vognkassen. Det var Høvognens Forreb eller forreste Stangreb.

Omkring Vognkassens Bagende var paa samme Maade et Stykke Reb. Det var bageste Stangreb (kaldet æ Bagre). Dette Rebstykke var meget langt, seks Favne (18-20 Alen). I Rebstykkets ene Ende sad en Krog (æ Bagrekrog), i gamle Dage altid lavet af en Egegrenskløft.

Bagrebet blev ligesom Forrebet lagt om Vognkassen foran Skravltræet. Ved den ene Side hang Krogen omtrent halvvejs ned mod Jorden og ved den anden Side det lange Stykke Reb. Under Kørselen til Engen laa Krogen og Rebet i Vognkassen.

Desuden var i Vognen Læsestangen (æ Lastræ), en rund Stang ca. 8 à 9 Alen. Paa den ene Side af Stangen var et Hovede, der kunde holde paa Rebet.

Saa snart Læsningen i Engen begyndte, blev Lastræet smidt af Vognen og For- og Bagreb hængt uden for Kassen. Det var først, naar Læsningen var færdig, at Lastræet skulde lægges paa og Rebet benyttes.

Naar Læsningen var færdig, fik Manden paa Læsset Lastræet op til sig og stak saa Enden med Hovedet ned midt paa Forenden af Læsset. — Manden paa Jorden tog Forrebet, satte dette over Hovedet paa Stangen, og hvis Læsset ikke var særlig højt, blev Rebet viklet to til tre-fire Gange omkring Stangen for at korte Rebet. Stangen blev nu af Manden paa Vognen rykket fast og klemt ned over Læsset, og han kravlede derefter langs Stangen hen paa Bagenden. Manden paa Jorden havde nu fat paa bageste Reb og kastede Enden op over Stangen, der ragede et Stykke længere ud end Læsset. Rebet over Stangen førtes ind i Krogen, der hang i Bagrebets anden Ende. Rebet fra Krogen kastedes atter tilbage over Stangen, og nu tog Manden fat i Rebet og rykkede til. Rebet

- I. Manden rykker i Bagrebet (æ Bagre) for at klemme Høet fast til Vognen.
- II. Stregerne viser, hvorledes Svøberebet sidder. Paa Hjørnerne skal Svøbehøet sættes op, inden Rebet rykkes fast.

gennem Krogen over Lastræet virkede som en Talje med dobbelt Kraft, saa Læsset blev klemmt meget fast sammen. Enderne af Bagrebet blev fastgjort til en Krog, der sad i Sidefjælen.

Det næste vigtige Arbejde var at faa Læsset svøbt. Svøberebet (æ Swøwre) var 20 Favne langt (60 Alen); i Rebets ene Ende var et stort Øje, der blev sat ind over Lastræets Ende, som stak bagud paa Læsset.

Der skulde altid to til at svøbe et Læs. Den ene skulde stramme Rebet og helst meget stramt, og den anden skulde sætte Svøbehøet op i Læssets Hjørner. Over dette Svøbehø skulde Snoren trækkes, ikke alene for at holde paa dette, men blev der ikke sat Svøbehjørner (Svøbehø) paa Læsset, saa vilde Rebet skære ind i Læsset og gjorde da ingen Nytte. Svøberebet skulde holde sammen paa Hølæsset.

Svøberebet blev ført to Gange omkring Læsset, først ved den ene Side frem og tilbage, ved Enderne op over Lastræet. — Der blev paa den Maade sat to Favnfulde Hø paa hvert Hjørne, kaldet henholdsvis æ ove o æ neje Swøefhjøern.

At svøbe et Læs Hø var ikke saa let, som det saa ud til. — Var det ikke øvede Folk, der havde svøbt Læsset, skete det, at et af Svøbebundterne paa et Hjørne tabtes. Virkningen var, at Svøberebet hang løst og ikke holdt mere sammen paa Læsset. Ved meget kort Hø var der stor Fare for, at en Del af Læsset vilde tabes, hvilket ogsaa ofte var Tilfældet.

Naar Høbjergningen var færdig, blev det lange Svøbereb hængt paa Loftet til næste Aar. — Kornlæssene blev ikke svøbt med Reb.

Høstvognen var ellers nøjagtig med samme Udstyr: Skravler, Forreb, Bagre og Lastræ.

Alle Kornlæs blev fastholdt til Vognen med Lasstræ. Ingen vilde udsætte sig for, at Kornnegene gled af Vognen. Der vilde da ogsaa gaa en Del Korn til Spilde, og det havde ingen Raad til i de fattige, vestjydske Egne. Der avledes meget lidt paa de sandede Agre, saa det var nødvendigt, at hvert Straa med Korn blev bjerget i Hus.
